

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 4 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 4

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 4

TOSHKENT-2024

Мундарижа

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

1. RAXIMBERGANOVA Bonu Davlatnazarovna

MUDDATLI MEHNAT SHARTNOMASI BANDLIKNING NOTIPIK SHAKLI SIFATIDA..... 8

СУД ҲОКИМИЯТИ. ПРОКУРОР НАЗОРАТИ.

ҲУҚУҚНИ МУҲОҒАЗА ҚИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

2. АБДУОЛИМОВ Уринбой Худобердиевич

ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИ

РИВОЖЛАНИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ..... 15

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

3. АБДУРАСУЛОВА Кумриниса Раимкуловна

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПНОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ..... 22

4. ТЎРАБАЕВА Зиёда Якубовна

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРНИ ЖАЗОНИ ЎТАШДАН МУДДАТИДАН ИЛГАРИ ШАРТЛИ
РАВИШДА ОЗОД ҚИЛИШ..... 32

5. ХАЙДАРОВ Шухратжон Джумаевич

КАСБ ЮЗАСИДАН ЎЗ ВАЗИФАЛАРИНИ ЛОЗИМ ДАРАЖАДА БАЖАРМАСЛИК
ЖИНОЯТИНИНГ СУБЪЕКТИ..... 44

6. КАРАКЕТОВА Дилноза Юлдашевна

БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИ ОБЪЕКТИВ ТОМОНИ БЕЛГИЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ: ТАҲЛИЛ ВА ТАКЛИФ..... 52

7. TOSHEVA Maftuna Anvar qizi

QO'SHMACHILIK QILISH YOKI FONISHAXONA SAQLASH JINOYATINING
JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI..... 62

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. ИМОМНАЗАРОВ Алишер Хасанович

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА КЎЗДАН КЕЧИРИШ: ЎЗБЕКИСТОН ВА ХОРИЖИЙ
МАМЛАКАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИ ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ..... 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

9. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич

ХАЛҚАРО МИГРАЦИЯ ҲУҚУҚИНИНГ ШАРТНОМАВИЙ МАНБАЛАРИ..... 79

10. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОПРОСОВ БЕЗОПАСНОСТИ ГЕННО-
МОДИФИЦИРОВАННЫХ ПРОДУКТОВ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЗДОРОВЬЕ ДЕТЕЙ..... 85

11. ХУДАЙБЕРДИЕВА Шоҳиста Акмал қизи ЎЗБЕКИСТОН ВА ТУРКИЯ ЎРТАСИДАГИ ҲАМКОРЛИКНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ СИЁСИЙ СОҲАГА ОИД ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....	92
12. РАХМОНКУЛОВА Нилуфар Ходжи-Акбаровна ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН: ОНЛАЙН ПЛАТФОРМЫ.....	99
13. ЕСЕМУРАТОВ Алишер Избасарович МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ	108
14. ABDULLAYEVA Dilfuza МЕННАТ МУНОСАБАТЛАРИДА КАМСИТИШГА YO‘L QO‘YMASLIK: XALQARO MENNAT STANDARTLARI VA MILLIY QONUNCHILIK.....	117
15. ТУРСУНОВ Ойбек РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ В СФЕРЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ОХРАНЫ ТРАНСГРАНИЧНЫХ ВОДОТОКОВ.....	123

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. UMARXANOVA Dildora Sharipxanovna AYOLLARNING ODIL SUDLOVGA ERISHISH DARAJASINI OSHIRISH: YEVROPA ITTIFOQI MAMLAKATLARI TAJRIBASI VA MILLIY AMALIYOT	128
17. YULDOSHBEKOV Avazbek Alisher o‘g‘li SOLIQ MASLANATCHILARI KASBIY JAVOBGARLIGINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	136
18. МЕЛИЕВ Худоёр КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЧИЛИККА ИМКОН БЕРГАН ШАРТ-ШАРОИТЛАР.....	144

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЕСЕМУРАТОВ Алишер Избасарович
Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
академияси катта ўқитувчиси

МИГРАНТЛАР ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАРИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ЕСЕМУРАТОВ А.И. Мигрантлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг замонавий концепциялари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2024) Б. 108-116.

 4 (2024) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2024-4-13>

АННОТАЦИЯ

Миграция ҳуқуқлари замонавий концепциялари халқаро ва миллий ҳуқуқ тизимларида муҳим роль ўйнайди. Мазкур мақола мигрантларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган халқаро ва миллий ҳуқуқий механизмларни таҳлил қилади. Миграция ҳуқуқи, унинг соҳалари ва ҳуқуқий асослари, шунингдек, давлатлараро муносабатларнинг ҳуқуқий компонентлари кўриб чиқилади. Мақолада миграцияни халқаро ва миллий даражада тартибга солишнинг ҳуқуқий ва назарий ёндашувлари ўрганилади. Миграция жараёнларининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва ҳуқуқий аспекти таҳлил қилинади.

Калит сўзлари: миграция ҳуқуқи, халқаро ҳуқуқ, миллий ҳуқуқ, мигрантлар ҳуқуқлари, давлат суверенитети, қочоқлар, миграция жараёнлари, ижтимоий-иқтисодий стандартлар.

ESEMURATOV Alisher

Senior teacher of the Law Enforcement
Academy of the Republic of Uzbekistan

MODERN CONCEPTS OF PROTECTION OF MIGRANTS' RIGHTS

ANNOTATION

Modern concepts of migration rights play a significant role in international and national legal systems. This article analyzes international and national legal mechanisms aimed at protecting the rights of migrants. It examines the areas and legal foundations of migration law, as well as the legal components of interstate relations. The article explores the legal and theoretical approaches to regulating migration at both the international and national levels. It also analyzes the socio-economic, political, and legal aspects of migration processes.

Keywords: migration law, international law, national law, migrant rights, state sovereignty, refugees, migration processes, socio-economic standards

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ МИГРАНТОВ

АННОТАЦИЯ

Современные концепции миграционного права играют важную роль в международных и национальных правовых системах. В данной статье анализируются международные и национальные правовые механизмы, направленные на защиту прав мигрантов. В статье рассматриваются правовые и теоретические подходы к регулированию миграции на международном и национальном уровнях. Анализируются социально-экономические, политические и правовые аспекты миграционных процессов.

Ключевые слова: миграционное право, международное право, национальное право, права мигрантов, государственный суверенитет, беженцы, миграционные процессы, социально-экономические стандарты.

Халқаро ва миллий ҳуқуқ тизимида миграция соҳасидаги тадқиқотлар муҳим роль ўйнайди. Бундай жараёнларни тартибга солишнинг энг мақбул механизмлари тўғрисидаги халқаро ҳуқуқий таълимотларни яратиш бугунги кунда; муҳим аҳамият касб этмоқда.

Мигрантлар ҳуқуқларини таъминлаш ва ҳимоя қилишга қаратилган норматив база ҳуқуқнинг турли соҳаларидаги меъёрий ҳужжатларда ўз аксини топган. Миграция жараёнлари ва мигрантларга доир ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ меъёрий ҳужжатлар салмоғининг тобора ошиб бораётганлиги ҳуқуқшунослик назариясида “миграция ҳуқуқи”нинг мавжудлиги ҳақида турли саволлар пайдо бўлишига сабаб бўлмоқда. Шу ўринда, Т.Алейникофф, Р.Апплеярд, В.Шетай, К.Бретель, Г.Гудвин-Гилл, Р.Перрушу, Р.Человински каби машҳур олимлар миграция ҳуқуқининг асосий тушунчаларини ишлаб чиқишда улкан ҳисса қўшганлигини алоҳида эътироф этиш зарур [1]. Гарчи, “Халқаро миграция ҳуқуқи” атамаси [2] юридик фанга илк мартаба 1927 йилда Луи Варлез томонидан киритилганлигига қарамай [3], “Миграция ҳуқуқи”нинг ҳуқуқ тизимида алоҳида ажралиши муаммоси ҳануз баҳс-мунозаралар марказида қолмоқда, уни тадқиқ этишда уч асосий ёндашув шаклланди: *биринчидан*, миграция ҳуқуқи, бу ҳуқуқнинг мураккаб ва мустақил соҳасидир [4]; *иккинчидан*, миграция ҳуқуқи, бу ҳуқуқнинг мураккаб соҳалараро институтидир [5]; *учинчидан*, миграция ҳуқуқи, бу маъмурий ҳуқуқнинг кичик соҳасидир [6].

Миграция жараёнлари замонавий фаннинг турли соҳалари: социология, психология, иқтисод, тарих, фалсафа, демография, география, сиёсатшунослик вакилларининг эътибор марказида. Бизнинг фикримизча, шахснинг ҳаракат эркинлиги билан боғлиқ энг муҳим субъектив ҳуқуқларидан бирини таъминлаш учун миграция муаммоларига фақат ҳуқуқшунослик жавоб бериши мумкин. Бу, ҳар бир давлатнинг ўз ҳудудига табақалаштирилган тоифадаги мигрантларни қабул қилиш суверен ҳуқуқи билан мантиқий бирлаштирилган. Айрим олимларнинг фикрича, миграция жараёнларини тартибга солишнинг халқаро-ҳуқуқий механизми кўриб чиқиляётган соҳада давлат органларининг ўз ваколатларини амалга ошириш бўйича фаолиятини ўз ичига олади.

Миграцияни тартибга солишда алоҳида давлатларнинг манфаатлари давлатлараро универсал ва минтақавий бирлашмаларнинг фаолияти билан тўлдирилади. Миграцияни тартибга солишнинг халқаро-ҳуқуқий механизмлари юридик фанда ҳалигача батафсил кўриб чиқилмаган, бу кўп жиҳатдан уларнинг мазмуни, миграцияни тартибга солишнинг махсус тамойилларининг роли ва миграция турларининг ягона таснифи таҳлил қилинмаганлиги билан боғлиқ, деб ҳисоблаймиз. Аҳолининг миграцияси муаммоларини юридик фан учун долзарблаштириш аҳолининг ҳудудий ҳаракати

соҳасида юзага келадиган ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш ва ҳимоя қилиш эҳтиёжлари билан тавсифланади. Аҳоли миграциясининг мавжуд муаммоларини ҳал қилиш жамият ва давлат [7] ривожланиши, унинг ижтимоий йўналиши учун зарурий эҳтиёждир. Шундай қилиб, бугунги кунда миграцияни халқаро-ҳуқуқий тартибга солишнинг устувор йўналишларидан бири бу турли тоифадаги мигрантларнинг ҳуқуқий мақоми асосларини тартибга солиш, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини мустаҳкамлашда ифодаланади.

2015–2017-йилларда Франция, Бельгия, Буюк Британия, Германия, Швеция, Испания ва Финляндияда содир этилган бир қатор террорчилик хуружлари билан боғлиқ фожиали воқеалар бир қатор Европа давлатларида фуқаролик жамиятида фаолликни кучайтиришга оид муҳокамани яна бир бор жонлантди. Африка ва Яқин Шарқдан сиёсий тўнтаришлар ва қуролли можаролар туфайли юзага келган мигрантларнинг назоратсиз оқими Европа Иттифоқига аъзо давлатларни консолидациянинг янги шакллари излашга мажбур қилмоқда. Ҳозирча бу консолидация натижалари самарасиз қолмоқда.

Миграция халқаро ҳамкорликнинг долзарб мавзуси сифатида ягона ёндашув зарурлигини тақозо этади. Ўз давлатидан ташқарида ҳаракатланиш эркинлиги 1948 йилдаги Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (13-модданинг 2-қисми) ва 1966 йилдаги Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (модданинг 2-қисми) мазмунида мустаҳкамланган универсал халқаро-ҳуқуқий стандартдир.

Замонавий халқаро ҳуқуқда бугунги кунда бир вақтнинг ўзида универсал ёндашувларни сақлаб қолиш, давлатларнинг тегишли бирлашмалари доирасида минтақавий ва субминтақавий ҳуқуқ ижодкорлигини кучайтириш каби тенденциялар мавжуд. Ушбу тенденцияларни ўрганар экан, Ю.Н.Малеев эътиборни миллий чегаралар ўзининг анъанавий маъносини йўқотаётгани, пайдо бўлаётган ва мустаҳкамланиб бораётган минтақавий институционал механизм мутлақ давлат суверенитети ёки ҳеч бўлмаганда умумий манфаатлар заруриятидан келиб чиққан ҳолда уни чеклаётганига қаратади. Шунга кўра, пайдо бўлаётган минтақавий институционал механизмлар аллақачон бир-бири билан ўзаро алоқада бўлишга қодир [8].

Миграциянинг ижобий омиллари қаторига чет элдан ишчи кучини жалб қилиш ва ундан фойдаланишдан реал даромад олиш учун ижтимоий-иқтисодий стандартларни ошириш, иммиграциянинг миллий демографияга фойдали таъсири киради. Миграциянинг халқаро-ҳуқуқий институтлари, агар улар жисмоний шахслар ҳаракатини ижобий тартибга солиш ва давлатлар учун салбий оқибатларнинг олдини олиш ўртасидаги оптимал мувозанатни таъминласа самарали бўлади, деб ҳисоблаймиз.

Ғарбий Европа экспертлари миграция келиб чиққан мамлакатда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича миллий тизимларни янада шаффоф ва реал қилади, деган ғояни илгари сурдилар. П.Х.Шоок таъкидлашча, юридик илм-фан шахсларнинг мулкӣ ва иқтисодий фаолиятга, сиёсий иштирок этишга, жисмоний хавфсизликка, диний ва маданий ўзига хосликка, оилавий муносабатларга бўлган ҳуқуқларини белгилайди [9].

Миграцияни халқаро-ҳуқуқий ва миллий-ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзаро ҳамкорлиги давлатларнинг ўз мажбуриятларини зиммасига олиши ва миллий қонунчиликда уларни амалга оширишнинг турли шакллари қатъий бажаришига асосланади. Давлатларнинг халқаро мажбуриятлари ва уларнинг миллий миграция қонунчилиги ўртасидаги муносабатлар қочоқларни халқаро-ҳуқуқий ҳимоя қилишнинг классик тамойилларидан универсал даражада фойдаланиш ва уларнинг замонавий воқеликларга мувофиқлиги, миллий режимни қўллаш доирасида меҳнат мигрантларининг касбий ҳуқуқлари рўйхатини шакллантириш, мажбурий ва ихтиёрий миграциянинг халқаро ҳуқуқда тартибга солинмаган шакллари мавжудлиги, миграцияни ҳудудий тартибга солишда янги тенденциялар ва ёндашувларнинг мавжудлиги шулар жумласидан. Ниҳоят, назарий нуқтаи назардан, миграцияни халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш механизмларининг моҳиятини ойдинлаштириш ва уларнинг таркибий элементларини аниқлаш зарур, деб ҳисоблаймиз.

Миграция жараёнларига ҳуқуқий ёндашувларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида гапирганда, рус олими И.В.Плюгинанинг фикрича, таснифлашнинг меъёрий консолидацияси билан фақат мигрантларнинг барча тоифаларини назарий ва амалий жиҳатдан акс эттириш мумкин эмас [10].

Бизнинг фикримизча, жисмоний шахслар ҳаракатининг табиати уларнинг ҳуқуқий ҳолатига нисбатан халқаро-ҳуқуқий ёндашувларни белгилайди.

Халқаро миграция бўйича глобал комиссиянинг ҳисоботида бу ҳодиса ижтимоий, маданий ва этник келиб чиқиши ҳамда хусусиятлари улар кўшилган жамиятда яшовчи кўпчиликдан фарқ қиладиган одамларнинг ҳаракати, деб таърифланади [11]. Бизнинг фикримизча, бу таъриф кўрсатилган ҳаракатнинг сабабларини кўрсатиш билан тўлдирилиши керак.

Миграцияни ички миқёсда ҳуқуқий тартибга солиш мураккаб. Ўзбекистон Республикасида миграцияни тартибга солишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари шахснинг эркин ҳаракатланиш ҳуқуқини ўз ичига олади (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддаси). Т.А.Жадяева таъкидлаганидек, аҳолининг ташаббускор ҳаракати давлат ҳудуди бўйлаб (ички миграция) ҳам, унинг чегаралари орқали ҳам (ташқи миграция), турли ҳуқуқий тартибга солишга эга бўлган ҳолда ҳам амалга оширилиши мумкин. Ўз мамлакатини эркин тарк этиш ва эркин қайтиш ҳуқуқи рухсат берувчи ҳуқуқий режим билан боғлиқ [12]. Дарҳақиқат, ички ихтиёрий миграцияни тартибга солишнинг конституциявий, ҳуқуқий ва маъмурий-ҳуқуқий шакллари одамларнинг алоҳида мамлакатлар чегараларидан ташқарига ҳаракатланишига оид халқаро-ҳуқуқий ёндашувлардан тубдан фарқ қилади.

А.М.Барнашев тўғри таъкидлаганидек, ҳар бир давлат ўз қонунчилигини умумий халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқлаштириш жараёнида инсон ҳуқуқлари соҳасида ўз зиммасига қандай, қайси муддатда ва қай даражада аниқ мажбуриятларни олганлигини белгилайди [13].

Мутахассислар МДҲда рўй бераётган миграция жараёнларига минтақавий таъсирнинг янги тенденциялари мавжудлигини таъкидлар экан, бугунги кундаги давлатлараро муносабатлар “реципиент-мамлакатнинг миграция сиёсатини ва ўз вақтида “ўйин қоидаларини” шакллантирган ҳукмронлиги билан тавсифланади [14]. Бизнинг фикримизча, минтақавий миграция сиёсати фақат қабул қилувчи давлатлар томонидан белгиланиши мумкин эмас. Бошқа томондан, меҳнат, академик ёки таълим миграциясининг тўлиқ алмашинуви давлатлараро ҳамкорликнинг янги халқаро-ҳуқуқий асосларини яратиши мумкин, бу бугунги кунда айниқса Ўзбекистон Республикаси учун муҳимдир.

Айни пайтда постсовет ҳудудида миграция жараёнларига таъсир этувчи, масалан, Евроосиё иқтисодий иттифоқи салоҳияти ва унга аъзо давлатлар фуқаролари учун бандликдан имтиёзли фойдаланиш каби янги омиллар пайдо бўлмоқда.

А.И.Кривенкий чет элликлар, фуқаролиги бўлмаган шахслар ва бипатридлар, сиёсий қочоқлар ва меҳнат мигрантлари - хусусий ҳуқуқнинг ҳақиқий субъектлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш алоҳида аҳамиятга эга, деб баҳолайди [15]. Мигрантлар ҳуқуқларининг мустақамланишига таъсир кўрсатган ана шундай халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлардан бири БМТ Бош Ассамблеясининг 1985 йил 13 декабрдаги 40/144 резолюцияси билан тасдиқланган Ўзлари яшаётган давлат фуқароси бўлмаган шахсларга нисбатан инсон ҳуқуқлари тўғрисидаги БМТ декларациясидир [16].

Кўрсатилган концептуал ёндашувларни миграциянинг асосий институтларига нисбатан қўллаган ҳолда, бу ерда давлат ҳуқуқи миграция нормалари ва уларни амалга оширувчи органларнинг мажмуини белгилашда ифодаланганлигини таъкидлаш мумкин. Зеро, шахс ҳуқуқи ўз ифодасини мигрантларнинг ҳуқуқий мақомини ва уларни қабул қилувчи давлатдаги кафолатларини аниқлаш тизимида топади [17].

Халқаро ҳуқуқ нуқтаи назаридан, миграцияни тартибга солиш мигрантларни қабул қилувчи давлатлар ўртасидаги муносабатлар билан белгиланади, шунингдек, ушбу соҳадаги халқаро ҳуқуқатлараро ташкилотлар фаолиятининг ҳуқуқий асосларини ўз

ичига олади. Бундан ташқари, давлатлар мигрантларнинг айрим тоифаларини ҳимоя қилишнинг универсал механизмларида иштирок этадилар.

Мигрантларнинг асосий тоифаларига мос келадиган универсал ва/ёки минтақавий ҳуқуқий таърифларнинг мавжудлиги, албатта, халқаро-ҳуқуқий тартибга солишни тизимлаштиради. Аммо давлатларнинг миграция соҳасидаги халқаро мажбуриятларини бажаришининг ҳуқуқий шакли уларнинг миллий қонунчилик ва амалиётда таъминланиши ҳисобланади. Демак ушбу мигрант тоифалари ва уларнинг ҳуқуқий мақоми асослари ҳам давлатларнинг ички қонунчилигида мустақкамланган бўлиши керак.

Миграцияни ҳуқуқий тартибга солишнинг ҳар бир даражаси ва ҳуқуқий муносабатлар субъектлари доираси ўзига хос ҳуқуқий нормалар усуллари, субъектлари, объектлари ва турларига эга.

А.А.Шаповалов ҳуқуқ соҳасини ижтимоий муносабатларнинг муайян соҳасини тартибга солишга қаратилган ҳуқуқий нормалар ва ҳуқуқий институтлар тизими сифатида белгилайди [18]. Ушбу таъриф келажакда нафақат кодификацияланган ҳужжатларга (Ўзбекистон Республикасининг миграция кодекси) [19], балки бошқа соҳавий қонун ҳужжатларида мавжуд бўлган индивидуал нормаларга ҳам асосланадиган замонавий миграцияни тартибга солишнинг комплекс характерини таъминлаш имконини беради. Бироқ, бу меъёрлар индивидуал миграция институтларини (меҳнат мигрантларининг соғлиқни сақлаш ҳуқуқи, уларнинг жамоавий меҳнат шартномаларида иштирок этиши, уларнинг оила аъзоларининг қабул қилувчи мамлакатда таълим олиши ва бошқалар) ташкил қилади. Г.И.Муромцев “кодификация тушунчасини икки хил – кенг ва тор маънода талқин қилади. Биринчи маънода, кодификация акти ўз таъсирини бутун ҳуқуқий соҳага, иккинчидан – фақат ҳуқуқнинг айрим соҳаларига ўтказди [20].

Кўриниб турибдики, миграцияни тартибга солувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни кодификация қилиш, уни миллий миқёсда амалга ошириш билан бир қаторда, Ўзбекистон Республикасининг мигрантларнинг айрим тоифалари мақоми ва кафолатларига оид халқаро-ҳуқуқий мажбуриятларига ҳам асосланиши керак. Кейин ушбу мажбуриятларни ташкил этувчи халқаро шартномалар нормалари ҳуқуқий тизимга унинг ажралмас қисми сифатида киритилади. Шу билан бирга, В.Э.Сафонов тўғри таъкидлаганидек, миллий ҳуқуқ тизимлари халқаро ҳуқуққа риоя қилиш зарурати билан боғлиқ ўзгаришларга дуч келиши мумкин [21]. Демак, у ёки бу тарзда Ўзбекистоннинг халқаро-ҳуқуқий мажбуриятлари миграцияни тартибга солишнинг ҳуқуқий ҳужжатлари иерархиясидан жой олиши керак.

Агар фақат маъмурий-ҳуқуқий компонентни эмас, балки тартибга солинадиган муносабатларнинг мураккаб хусусиятини ҳисобга олган ҳолда миграция қонунчилигининг бутун тизимини кодекслаштиришга ҳаракат қилинса, бу миграция ҳуқуқи каби соҳага асос яратади. Ҳозирча гап Ўзбекистонда миграцияни тартибга солишнинг ҳуқуқий модели ҳақида бормоқда.

Таҳлилларимиз шуни кўрсатадики, постсовет ҳудудига давлатлараро миграцияни миллий ҳуқуқий тартибга солиш асослари шаклланган бўлиб, унинг ҳар хил турларига нисбатан табақалаштирилган ёндашувлар асосида қурилган. Чет эл фуқароларининг бир вақтнинг ўзида давлат ҳудудига кириши ва фуқароларнинг унинг чегараларидан ташқарига чиқиб кетиши туфайли тартибга солишнинг иммиграция ва эмиграция жиҳатлари комбинацияси мавжуд бўлиб, бу бугунги кунда МДХ мамлакатлари учун одатий ҳолдир. Н.А.Воронина МДХга аъзо давлатлар томонидан олиб борилаётган миграция сиёсатининг умумий мақсадлари сифатида чет элда меҳнат мигрантларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, меҳнат иммиграция сиёсатида селективлик тамойилини жорий этиш, миграция бўйича статистик маълумотларни йиғиш ва сақлаш тизимини такомиллаштириш, ноқонуний миграцияга қарши курашда илғор технологияларни жорий этиш соҳасида ахборот алмашинуви ва ҳамкорлик каби жиҳатларни санаб ўтган [22].

Буларнинг барчаси МДХнинг айрим мамлакатларида миллий ҳуқуқ тизимининг

мустақил тармоғи сифатида миграция ҳуқуқини шакллантириш тенденцияси мавжуд деган хулосага келиш имконини беради. “Ўзбекистон Республикасида чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг ҳуқуқий ҳолати тўғрисида”ги 2021 йил 4 июндаги ЎРҚ-692-сон Қонунда [23] миграцияни тартибга солишнинг тармоқ принциплари рўйхати ва чет эл фуқароларининг аниқ таснифи мавжуд эмас. Бизнинг фикримизча, миграция ҳуқуқи каби мураккаб соҳани тартибга солиш объекти, жумладан, чет эл фуқароларининг кириш мақсадларига қараб, уларнинг ҳуқуқий мақомининг табақалаштирилган турлари сифатида белгиланиши керак.

Ҳар бир миллий ҳуқуқий тизим миграция жараёнларини бошқариш тамойилларини шакллантиришда ўзига хос ёндашувга эга. У кўп жиҳатдан давлат томонидан миграцияни тартибга солишнинг умумий концепциясида белгилаб берилган вазифалардан, унинг ушбу соҳадаги универсал ва минтақавий ҳамкорлик механизмларида иштирокидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Баъзи муаллифлар томонидан давлатлараро муносабатларни тартибга солишнинг белгиланган тизими сифатида кўриб чиқиладиган миграция ҳуқуқи каби халқаро оммавий ҳуқуқнинг бундай кичик тармоғига (ёки институтига) келсак [24], унинг мавжудлиги масаласи мунозаралигича қолмоқда. Дарҳақиқат, миграция соҳасидаги халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш ўзига хос хусусиятга эга эмас ва соҳавий тартибга солишнинг махсус усуллари, нормалари ва тамойилларининг бирлиги ҳақида гапиришга имкон берадиган тизимлаштириш даражаси ҳали мавжуд эмас. Масалан, Э.В.Киселева миграцияни халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш тамойиллари сифатида давлатларнинг суверенитети, шахсларнинг эркин ҳаракатланиш ҳуқуқи ва давлатлараро ҳамкорликка ишора қилиб, унинг умумий предметини давлатлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари билан тартибга солувчи муносабатлар ташкил қилади, деган фикрни билдиради [25].

Бизнинг фикримизча, халқаро мобилликнинг барча турларини мажбурий ва ихтиёрий миграция турларига шартли равишда ажратиш ва уларни ҳуқуқий тартибга солишдаги туб фарқлар концептуал халқаро-ҳуқуқий ёндашувлар ҳисобланади. Улар тегишли давлатлараро шартномаларда жуда аниқ белгиланган. Бундан ташқари, ушбу ёндашувлар мавжуд универсал ва минтақавий шартномалар ва миллий миграция қонунчилигининг мазмуни билан боғлиқ бўлган бундай таснифлаш учун қабул қилувчи давлатлар зарурати билан боғлиқ.

Ҳуқуқшунос олимлар халқаро ҳуқуқда соҳаларнинг шаклланишининг ўзига хос хусусиятларини кўрсатиб ўтишган. Жумладан, А.Н.Талалаевнинг фикрича, замонавий халқаро ҳуқуқ – бу турли даражадаги умумийлик ва эътирофга эга бўлган жуда кўп миқдордаги ҳуқуқий нормалар йиғиндиси. Халқаро ҳуқуқнинг асосий тамойиллари билан ўзаро боғлиқ бўлган бу нормалар, уларнинг моҳияти ва шакллари хилма-хиллигига қарамай халқаро ҳуқуқ тизимини ташкил этади [26].

Л.Н.Галенская ҳуқуқ тамойилларининг ўзига хос таснифини берар экан, уларни турга бўлган: 1) ҳуқуқнинг умумий тамойиллари; 2) миллий ҳуқуқ тизимлари ва халқаро ҳуқуқнинг асосий тамойиллари; 3) ҳуқуқнинг махсус тамойиллари [27].

Давлатлараро муносабатларнинг ҳар қандай соҳасида халқаро ҳуқуқнинг турли нормаларини бирлаштирувчи тизимни ташкил этувчи хусусият унинг тармоқ тамойиллари билан боғлиқ. Юқорида айтиб ўтилганидек, миграцияни универсал ва минтақавий халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш соҳасида муайян тамойиллар фақат миграциянинг айрим турларига, масалан, бошпана изловчиларнинг, қочоқларнинг, қуролли тўқнашувларда ҳимояланган шахсларнинг мажбурий кўчиши ва ишга жойлашиш мақсадида ҳаракатланишига нисбатан қўлланилади. Ноқонуний миграцияга қарши кураш ҳам алоҳида тартибга солинади. Миграциянинг ҳар бир тури ўзига хос усул ва тартибга солишнинг махсус тамойилларини талаб қилади.

Халқаро ҳуқуқ фани миграцияни тартибга солиш қочоқлар ҳуқуқи каби тор профилли институтларга бўлинган ёндашув билан тавсифланади [28]. Асосан, бу институтлар мажбурий мигрантларни ҳимоя қилишнинг шартнома механизмларини

ва уларни амалга ошириш амалиётини ўз ичига олади. Европалик тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, қочоқларни ҳимоя қилиш бўйича халқаро-ҳуқуқий нормалар халқаро ҳуқуқнинг маълум манбаларидан, хусусан, халқаро конвенциялар, халқаро ва дунёнинг асосий ҳуқуқий тизимларида мавжуд бўлган умумий тамойиллардан келиб чиқади [29].

Кодификация жараёни халқаро ҳуқуқнинг амалдаги тизимида ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Ф.И.Кожевников буни меъёрларни тизимлаштириш деб таърифлаган. Бу уларни моҳиятан умумий тамойиллар асосида қайта ишлаш билан боғлиқ. Кодификациянинг натижаси умумий ёки унинг бирон бир тармоғига тегишли бўлган ва маълум бир тизимга мувофиқ тартибга солинган халқаро қоидалар тўпламидир [30].

Бизнинг фикримизча, халқаро ҳуқуқда кодификация соҳани шакллантиришнинг зарурий элементи эмас, балки тартибга солишнинг барча хусусиятларини ҳисобга оладиган ягона халқаро-ҳуқуқий ҳужжат яратиш орқали уни тизимли равишда мустақкамлаши мумкин.

Халқаро миграция ҳуқуқи каби соҳанинг ривожланишини башорат қилиш қийин, чунки уни ташкил этувчи нормалар ҳали ҳам тарқоқ, бир вақтнинг ўзида ҳам универсал, ҳам минтақавий тартибга солишда қўлланилади. Бундан ташқари, миграция нормаларининг салмоқли қисми конституциявий-ҳуқуқий тартибга солиш соҳасига тегишли. Аввало, миграцияни халқаро ва миллий ҳуқуқий тартибга солиш ўртасида фарқни билиш лозим.

Шундай қилиб, миграцияни халқаро ҳуқуқий тартибга солиш манбаларини кодификация қилиш масалалари давлатларнинг унинг турларини таснифлаш ва турли тоифадаги мигрантларнинг кириши ва бўлишининг тегишли ҳуқуқий режимларини ўрнатишдаги манфаатлари билан чамбарчас боғлиқ. Чет эл фуқароларининг мақоми халқаро-ҳуқуқий ва миллий-ҳуқуқий тартибга солишни бирлаштирган анъанавий институт бўлиб қолмоқда. Уни ташкил этувчи шахсий ҳуқуқлар, эркинликлар ва мажбуриятлардан давлатлар қисман қочоқлар, бошпана изловчилар ва меҳнат мигрантларининг ҳуқуқий ҳолатини халқаро-ҳуқуқий тартибга солиш учун ушбу тоифадаги шахсларга нисбатан муомала қилишнинг махсус тамойиллари асосида фойдаланадилар. Бугунги кунда бир қатор МДҲга аъзо давлатларнинг миллий қонунчилигида ташқи ва ички миграция асосларини, қочоқлар ва ички кўчирилганларнинг ҳуқуқий ҳолатини тартибга солишни назарда тутувчи миграция қонуни каби соҳани кодекслаштириш тенденцияси кузатилмоқда.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Пархомова Ю. Источники международного миграционного права. Журнал международного права и международных отношений, № 3, 2008. – С.32.
2. Varlez L. Les migrations internationales et leur reglementation. – Paris: RCADI, 1927. – P.165, 171.
3. Chetail V. International Migration Law, Oxford: Oxford University Press, 2019. – 512 p.
4. Вокуев М. Р. Миграционное право современной России: теоретико-правовой анализ: дис. ... канд. юрид. наук. Ростов н/Д, 2006.
5. Хабриева Т. Я. Миграционное право России: теория и практика. – М.: КОНТРАКТ, 2008.
6. Жеребцов А.Н. Концепция административно-правового регулирования миграционных отношений в Российской Федерации (комплексный анализ теории и практики): автореф. дис.... докт. юрид. наук. – М., 2009. – С. 21.
7. Жеребцов А.Н. Концепция административно-правового регулирования миграционных отношений в Российской Федерации: (комплексный анализ теории и практики): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14. М., 2009. С. 3.
8. Малеев Ю.Н. Новое международное право? // Россия и пути решения современных международно-правовых вопросов: сборник материалов науч.-практ. конф., посвящ. 60-летию кафедры междунар. права МГИМО (У) МИД России / под ред. А.Н.Вылегжанина. М.: МГИМО, 2010. С. 177.
9. Schuck P.H. Law and the Study of Migration // Migration Theory: Talking across

Disciplines. 3rd ed. New York; London: Routledge, 2000. P. 189.

10. Плюгина И.В. Понятие мигранта и основные категории мигрантов // Журнал российского права. 2007. № 8. Доступ из инф.-правовой системы «Гарант Аэро», 2017. URL: <http://www.garant.ru>.

11. Миграция во взаимосвязанном мире: новые направления деятельности: доклад Глобальной комиссии по международной миграции, октябрь 2005 г.: пер. с англ. М., 2006. С. 45.

12. Жадяева Т.А. Реализация права человека и гражданина на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Саранск, 2006. С. 15. О реализации права индивида на свободу передвижения см. также: Алешкова И.А. Право на свободу передвижения: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. М., 2005

13. Барнашев А.М. Современные интеграционные процессы и проблемы взаимодействия норм международного и национального права // Международно-правовые стандарты в конституционном праве: сб. науч. тр. Ч. I. М.: РАП; ИНИОН РАН, 2006. С. 20–21.

14. Зайончковская Ж.А., Тюрюканова Е.В., Флоринская Ю.Ф. Трудовая миграция в Россию: как двигаться дальше. М., 2011. С. 27.

15. Кривенький А.И. Взаимоотношение прав человека и международного частного права // Права и свободы человека и гражданина: теоретические аспекты и юридическая практика: материалы межвуз. науч. конф. памяти Ф.М.Рудинского. (Москва, МГПУ, 26 апреля 2012 г.) М.: 2012. С. 114.

16. Текст Декларации ООН о правах человека в отношении лиц, не являющихся гражданами страны, в которой они проживают, 1985 г. приводится по: URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/not_nationals_rights.shtml.

17. Подробнее об этом см.: Мишунина А.А. Система правового регулирования миграционных процессов в федеративном государстве: конституционно-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Тюмень, 2009.

18. Шаповалов А.А. Понятие и место отрасли права в системе права // Система права в Российской Федерации: проблемы теории и практики: материалы V ежегод. междунар. конф. (Москва, 19–22 апреля 2010 г.) / отв. ред. В.М.Сырых, С.А.Рубаник. М.: РАП, 2011. С. 209.

19. Исоқов Л. Мигрантлар ҳуқуқлари: қиёсий-ҳуқуқий таҳлил. Монография. – Тошкент: “EFFECT-D”, 2022. – 436 б.

20. Муромцев Г.И. О некоторых методологических аспектах исследования свода законов // Современное правоведение: поиск методологических оснований. Жидковские чтения: материалы Всерос. науч. конф. (Москва, 26 марта 2010 г.) / отв. ред. Г.И.Муромцев, М.В.Немытина. М.: РУДН, 2011. С. 26.

21. Сафонов В.Е. К вопросу о соотношении международного и внутригосударственного права в сфере права человека. // XX лет Конституции Российской Федерации. Конституционализм в теории и практике отечественной государственности: история и современность: материалы III Конституционных чтений. (Москва, 22 ноября 2013 г.) М.: РГУП, 2014. С. 52.

22. Voronina N.A. Xalqaro huquq va MDH davlatlarining migratsiya qonunchiligi: (tarixiy va huquqiy tahlil) / IGP RAS. M., 2015. 108-109-betlar.

23. Закон «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республики Узбекистан» // <https://lex.uz/docs/5443901>

24. Зинченко Н.Н. Международное миграционное право: основы теории и практики. М., 2011.

25. Киселева Е.В. Международно-правовое регулирование миграции: учеб. пособие. 3-е изд., испр. и доп. М, 2017. С. 73–74.

26. Талалаев А.Н. Право международных договоров. Т. 1: Общие вопросы / отв. ред. Л.Н.Шестаков. М.: Зерцало, 2011. Доступ из инф.-правовой системы «Гарант Аэро», 2017.

URL: <http://www.base.garant.ru>.

27.Галенская Л.Н. Категория принципов как правовых регуляторов международных отношений // Международное право: вчера, сегодня, завтра: к 100-летию со дня рождения Р.Л.Боброва: тез. докл. науч.-практ. конф. СПб., 2010. С. 6.

28.См., например: Patronogic J. Promotion, dissemination and teaching of International Refugee Law: a Guide. San Remo: IIHL, 1990; Grahl-Madsen A. Territorial Asylum. Stockholm, 1980.

29.Хрестоматия по правам беженцев: решения, документы, материалы / гл. ред. М.Фуллerton. 2-е изд. на рус. яз. Будапешт: Венгерский Хельсинкский Комитет, 2014. С. 41.

30.Кожевников Ф.И. Русское государство и международное право (до XX века) / под ред. Л.Н.Шестакова. М.: Зерцало, 2008. Доступ из инф.-правовой системы «Гарант Аэро», 2017. URL: <http://www.base.garant.ru>.